

Рецензія на монографію

КОРЗУН О. В. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОСЛІДНА СПРАВА В УКРАЇНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945) / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. В.А. Вергунов. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 440 с. (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» ; кн. 113)

В умовах розбудови державності України та вирішення глобальної продовольчої проблеми вагоме значення надається дослідженню еволюційного поступу аграрної науки. До цього часу не достатньо вивченим є період Другої світової війни, коли наукове забезпечення сільського господарства стало ключовим сегментом безпеки держави, адже її продовольча стабільність була одним із чинників успішного військового протистояння. В екстремальних умовах воєнного часу здійснювалася вимушена трансформація організаційних форм функціонування аграрної науки залежно від потреб тієї влади, яка панувала на українських землях. Закономірно евакуація наукових установ аграрного профілю та їх подальша реевакуація також вимагали певної реорганізації в нових природно-економічних умовах. Незважаючи на нестабільну соціально-політичну та економічну кон'юнктуру воєнного та відбудовчого періодів, вітчизняна аграрна наука не тільки довела всьому світу свою регенеруючу історичну роль у сталому забезпеченні продовольством фронту та тилу, а й посіла належне місце як рівноцінна складова національної культури.

З огляду на це, теоретичне і практично-прикладне значення монографії О.В. Корзун, яка надала об'єктивну оцінку розвитку аграрної науки в період Другої світової війни на основі аналізу діяльності галузевих наукових установ, внеску українських учених у науковий супровід сільського господарства, не викликає сумніву. У монографії використано цінний фактологічний матеріал і суттєво заповнено прогалину в історіографії даної проблеми. Виявлено, опрацьовано та введено до наукового обігу значний фактографічний матеріал із фондів державних архівів і бібліотек України та Німеччини стосовно історії галузевого дослідництва; введено до наукового обігу маловідомі для широкого загалу неопубліковані та опубліковані джерела; через призму функціонування

наукових установ аграрного профілю розкрито особливості формування та запровадження наукових досягнень для практичних потреб аграрної галузі.

Представляє науковий інтерес запропонована у монографії періодизація розвитку галузевого дослідництва в Україні в часи Другої світової війни. Зокрема, перший етап, який охопив 1939–1941 рр., авторка пов'язує із застосуванням уже випробуваних організаційних форм аграрної науки, при цьому координування галузевого дослідництва здійснював Сектор науково-дослідних установ НКЗС УРСР, відбувалося приєднання та структуризація західноукраїнських наукових інституцій у республіканському вимірі. Упродовж другого етапу (1941–1944) частина наукових установ функціонувала в умовах евакуації на території східних і південних областей Радянського Союзу, тоді як інші – працювали в режимі окупації УРСР для потреб Німеччини. Для третього етапу (1944–1945) характерна відбудова аграрної галузі, відновлення діяльності провідних наукових установ на теренах республіки.

Не меншу цінність представляє запропонована авторкою періодизація розвитку теоретичних і методологічних засад вітчизняної аграрної науки. Перший виділений період (1939–1941) вона пов'язує з утвердженням колгоспно-радгоспної системи на основі планової економіки, структуризацією мережі наукових установ за географічним принципом за рахунок приєднання західноукраїнських земель. Другий період (1941–1944) спонукав до продовження досліджень із підвищення врожайності рослин і продуктивності тварин у нових природно-кліматичних умовах Радянського Союзу; освоєння нових аграрних регіонів. Цей період також включає реєвакуацію об'єктів сільського господарства та відновлення зруйнованого в ході війни аграрного сектору України. Третій період (1944–1945) характеризується розробкою аграрних проблем загального характеру та питань, пов'язаних із відбудовою сільськогосподарської галузі України, інтенсифікацією розвитку АПК для форсування відбудовчих процесів народного господарства тощо.

На нашу думку, у монографії вдало описано організаційні трансформації аграрного дослідництва, зумовлені початком військових дій на території

Радянського Союзу. Показано, що не завжди добре спланована евакуація наукових установ аграрного профілю призводила до значних втрат матеріально-технічних ресурсів, племінної бази. Але навіть за таких умов наукові інституції відіграли значну роль у збереженні економічної бази, забезпеченні продовольчої незалежності Радянського Союзу на вирішальному етапі війни. За період евакуації ними досягнуто значних результатів в науковому супроводі сільського господарства, збережено та розмножено власні елітні насіннєвий та племінний фонди, розроблено покращені методи удобрення та підживлення зернових культур, цукрового буряку, гречки, кок-сагізу, виконано агробіологічне та агровиробниче обґрунтування районування врожайності сільськогосподарських культур у нових природно-кліматичних умовах; організовано боротьбу зі шкідниками і різними захворюваннями сільськогосподарських культур тощо. Все це дозволило швидко відновити сільське господарство УРСР у відбудовчий період.

На нашу думку, значною новизною відзначаються висновки О.В. Корзун щодо вивчення нацистською Німеччиною сільськогосподарського потенціалу українських земель у ході підготовки до завоювання Східної Європи, що спрямовувалося на вирішення власної продовольчої та сировинної проблеми. З цією метою німецькі фахівці заздалегідь вивчали здобутки української аграрної науки, розробляли власні плани щодо освоєння сільського господарства України, визначення перспектив використання українських територій в рамках концепції розширення «життєвого простору». Це знайшло відображення в «Генеральному плані «Ост», метою якого було вивчення ґрунтово-кліматичних особливостей українських земель, виведення адаптованих до цих умов рослин і тварин. Як відомо, військова експансія дозволила німецьким вченим мати необмежений доступ до цінних насіннєвих і племінних колекцій, створених українськими вченими з метою їх використання для розвитку сільського господарства Німеччини.

У монографії детально відтворено період діяльності наукових установ аграрного профілю за окупаційної влади в Україні. Протягом усього періоду

тривала трансформація організаційної складової вітчизняної сільськогосподарської справи, що завершилась інтеграцією вітчизняного дослідництва у загальноімперську структуру науки. Як координуючі органи вітчизняного дослідництва функціонували Центр сільськогосподарських досліджень і Науково-дослідний центр Півдня України. Вчені дослідних інституцій продовжували розробку наукових тем, започаткованих у попередні роки, з урахуванням потреб окупаційної влади. Авторка акцентує увагу на тому, що саме завдяки самовідданій праці українських науковців закінчено розпочаті дослідження, збережено матеріально-технічну базу науково-дослідних установ, що сприяло швидкому відновленню галузевого дослідництва у післявоєнну добу.

Представляють інтерес надані у монографії дані щодо розвитку сільськогосподарської дослідної справи у відбудовчий період. Показано, що головним напрямком діяльності наукових установ аграрного профілю було відновлення матеріально-технічних та наукових ресурсів, вироблення ефективної стратегії відродження галузі. Детально описано організаційні зміни, які відбулися у цей період у структурі аграрного дослідництва. Зокрема, створено Відділ сільськогосподарських наук при АН УРСР як головну координуючу інституцію. Найбільш вагомі здобутки отримано науковими установами за напрямками: рослинництва та землеробства, селекції та насінництва, тваринництва, агролісомеліорації, механізації сільського господарства, плодівництва, виноградарства та виноробства. За результатами проведеного дослідження, наукова тематика вітчизняних аграрних наукових установ здебільшого повторювала тематику довоєнного періоду, однак постали й нові завдання, а саме відновлення племінної бази тваринництва на основі інтенсивного використання біотехнологічних методів, профілактика та боротьба з різними хворобами сільськогосподарських тварин і рослин; відновлення сівозмін і селекційного фонду рослинництва, розробка альтернативних видів добрив тощо.

Слід зазначити, що значимість даного видання полягає у тому, що відтворені О.В. Корзун події змушують зробити неупереджені висновки щодо

еволюції галузевої наукової думки в період Другої світової війни в контексті дослідження подій українського минулого, розкрити невідомі сторінки аграрної історії України. Запропонована монографія допоможе розширити джерельний запас знань щодо розвитку сільськогосподарської дослідної станції як організації, так і еволюції теоретичних і методологічних засад галузевого дослідництва, актуалізувати науковий доробок визнаних українських учених.

Видання розраховане на істориків, фахівців у галузі сільського господарства та всіх, хто цікавиться історією України, зокрема пріоритетними науковими розробками у галузі аграрної науки та сільськогосподарської дослідної справи.

**Доктор історичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи
Національної наукової сільськогосподарської
бібліотеки НААН**

І.С. БОРОДАЙ